

פתח דבר

המאמרים המקובצים בספר *פערי אזרחות: הגירה, פרויקט וזהות בישראל* הם פרי עבודתו של הפורום ללימודי חברה ותרבות בישראל הפועל במכון ון ליר בירושלים מאז שנת 1999. זהו ספר המאמרים השלישי שהפורום מוציא תחת ידו. קדמו לו *מזרחים בישראל: עיון ביקורתי מחודש** ומערכת *הזהויות: דיון ביקורתי בדתיות ובחילוניות בישראל***. ב-2008 עתיד לראות אור ספר המאמרים הרביעי במסגרת זו, *גזענות בישראל****.

המשותף למאמרי הספר – כמו למאמרי הספרים האחרים בסדרה – הוא ההתבוננות על החברה הישראלית מנקודות מבט לא הגמוניות, כלומר הניסיון לתאר נקודות מבט ערכיות ואפיסטמולוגיות של קבוצות לא הגמוניות בחברה. פרספקטיבות אלו מבקשות לאתגר את ההיגיון העומד ביסוד פעולתם של המוסדות הציבוריים בישראל שעניינם קביעת המעמד האזרחי של תושביה. על פי רוב, קביעה זו נעשית על סמך ההשתייכות הקולקטיבית של התושבים – בין שהיא אמיתית ובין שהיא מדומיינת, בין שהיא משקפת את רצונם ובין שהיא נכפית עליהם על ידי מוסדות רשמיים או לא רשמיים. מטרת הספר אינה רק להציע קריאה ביקורתית העוסקת בקבוצות הנדונות כשהן לעצמן, אלא גם לנסח עקרונות אפשריים להכלה משמעותית של יחידים ושל קבוצות בחברה, עקרונות יעילים יותר מאלו שמנחים את מנגנוני ההכלה הקיימים.

הנחת העבודה הערכית והאפיסטמולוגית של הספר היא שמשטר האזרחות הנוהג בישראל, כמו במדינות לאום אחרות, מתבסס על רכיבים סימבוליים – מסמנים לאומיים-אתניים, תרבותיים, דתיים ומגדריים – לשם נקיטת פרקטיקות של הדרה ושל הכלה כלפי יחידים וכלפי קבוצות. מנגנוני ההכלה וההדרה פועלים בתחומים רבים, כגון מדיניות ההגירה, דיור, בריאות, חינוך, עבודה ותרבות. הם לא רק קובעים מי יבוא בשערי המדינה ויזכה בה למעמד אזרחי, אלא הם גם יוצרים הכלה או הדרה של יחידים ושל קבוצות בתוך החברה – כלומר הם יוצרים פערי אזרחות בין מדינות ובתוך מדינות. הספר מתמקד במנגנוני ההדרה של מדינת הלאום ובקבוצות המנועות מלהיכנס אליה או הנדחקות לשוליה הפוליטיים, הכלכליים והתרבותיים, אולם

* בעריכת חנן קבר, פנינה מוצפיה-האלר ויהודה שנהב, בהוצאת מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, 2002.

** בעריכת יוסי יונה ויהודה גודמן, בהוצאת מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, 2004.

*** בעריכת יהודה שנהב ויוסי יונה, בהוצאת מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד.

לא נפקד ממנו מקומם של המנגנונים המאפשרים הכלה של יחידים ושל קבוצות בחברה. שהרי מנגנוני ההדרה ומנגנוני הכלה של מדינת הלאום הם שני צדדים של אותה מטבע.

יחסים דיאלקטיים ורב-שכבתיים אלו בין הדרה להכלה הם נושא לדיון ציבורי ואקדמי ער ותוסס ברחבי העולם כיום. אמנם מאז ומתמיד מוסד האזרחות, על שלל גלגוליו ההיסטוריים, טמן בחובו אפשרויות להכלה ולהדרה, להעצמה ולדיכוי בעת ובעונה אחת. אולם דומה כי בעידן הגלובלי הנאו-ליברלי אפשרויות אלו לובשות צורות חדשות. מאמרי הספר עוסקים בפניו השונים של מוסד האזרחות בישראל לאור הדיון הנרחב המתנהל בעולם בנושא זה כפי שהוא משתקף בספרות הרלוונטית, ומתוך בחינה של ההתפתחויות הפוליטיות, הכלכליות, התרבותיות והאינטלקטואליות המאפיינות את העידן הגלובלי.

אנו מבקשים להודות לד"ר שמשון צלניקר, ראש מכון ון ליר בירושלים, על התמיכה המתמשכת בעבודת הפורום ללימודי חברה ותרבות בישראל ועל העידוד וההכוונה בהקמת קבוצות המחקר, בבחירת הפרויקטים ובהוצאתם אל הפועל. כמו כן אנו מבקשים להביע את הערכתנו ואת תודתנו למחלקת הפרסומים של המכון, ובמיוחד לשרה סורני, שליוותה את הפרויקט מתחילתו ועד סופו במסירות ובמקצועיות מופתית ושהאופטימיות שלה עמדה לנו ברגעי משבר. תודה גם לרונה ברייר גארב, רכזת הפורום, על נחישותה ועל סיועה בהבאת ספר המאמרים לדפוס. כמו כן אנו מודים לרונית טפיירו על עריכת הלשון היסודית והאחראית וליונה רצון על התיאום בין כל אלו שנטלו חלק בהפקת הספר. לבסוף, תודה לאנשי הוצאת הקיבוץ המאוחד על ההפקה המשותפת.

העורכים